

Türkiye’de Kiraz Üretiminde Fiyatlar ve Pazarlama Marjları Üzerine Bir Değerlendirme

Zerrin ÇELİK¹

Salih GÖKKÜR²

Hakan ADANACIOĞLU³

¹Uluslararası Tarımsal Araştırma ve Eğitim Merkezi Tarım Ekonomisi Bölümü, Menemen, İzmir/TÜRKİYE

²Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Meyvecilik Şubesi, Menemen, İzmir/TÜRKİYE

³Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Bornova, İzmir/TÜRKİYE

¹<https://orcid.org/0000-0002-8439-8524>

²<https://orcid.org/0000-0002-0217-0420>

³<https://orcid.org/0000-0002-9478-9414>

*Corresponding author(e-mail): zerrin.celik@tarimorman.gov.tr

Received (Geliş tarihi): 05.10.2023 Accepted (Kabul tarihi): 17.11.2023 Online: 29.12.2023

ÖZ: Kiraz, Türkiye'nin dış pazarda üstün olduğu ve dünya üretiminde ilk sırayı koruduğu bir üründür. Özellikle yetiştigi çoğu bölgede, diğer birçok ürüne göre nispeten yüksek getiriye sahip olması nedeniyle üreticiler için önemini korumaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de 2010-2021 yılları arasında kiraz üretim-tüketimi, dış ticareti, üretici-tüketici fiyatları ile girdi fiyatları incelenmiştir. İkincil verilerin kullanıldığı çalışmada bulgular, rakamların yanı sıra oran, indeks, trend analizi, pazarlama marjı, parite değişim yöntemleri aracılığıyla yorumlanmıştır. Bu kapsamda, Türkiye’de incelenen dönemde kiraz alanlarında, meyve veren ağaç sayısı, üretim miktarı ve verim ile tüketim miktarında artış olmuştur. Üretilen kirazın dışarıya dönüşüm oranı ortalama %13,8 olarak gerçekleşmiştir. Kiraz üretim miktarı 5 yıllık yakın gelecek için tahmin edilmiş olup, üretim miktarının artış eğiliminin devam edeceği belirlenmiştir. Söz konusu dönem için kiraz üretici ve tüketici fiyatlarında dalgalanmalar gerçekleşmiştir. Üretici fiyatlarında ortalama dalgalanma oranı %11,1 iken, tüketici fiyatlarında %16,1 olmuştur. Cari kiraz fiyatları yaklaşık 4 kat artmışken, reel bazda %20,4 oranında azalmıştır. Hesaplanan pazarlama marjlarına göre çiftçi eline geçen oranlar düşük, aracuların eline geçen oranlar ise yüksektir. Son yıllarda tüketicilerin ödediği kiraz fiyatlarının %50’den fazlası aracılarda kalmıştır. Ayrıca kiraz fiyatları ile girdi fiyatları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla incelenen parite değişimlerine göre; kiraz fiyatları, mazot fiyatları ile işgücü ücretlerinin altında kalmıştır.

Anahtar kelimeler: Kiraz, üretim- tüketim, fiyat, pazarlama marjı, girdi fiyatları, Türkiye.

An Evaluation of Prices and Marketing Margins for Cherry Production in Türkiye

ABSTRACT: Cherry is a fruit for which Türkiye is superior in the foreign market and maintains first place in world production. It is an important crop for producers, especially in most regions where it grows, as it has relatively higher gains than many other crops. In this research, cherry production-consumption, foreign trade, producer-consumer prices and input prices in Türkiye between the years of 2010 and 2021 were examined. In the study using secondary data, the findings were interpreted through ratio, index, trend analysis, marketing margin, parity change methods as well as numbers. In this context, there has been an increase in the number of fruit-bearing trees, production amount, yield and consumption in cherry areas in Türkiye for the period examined. The conversion rate of produced cherries to export was 13.8% on average. Cherry production amount has been estimated for the 5-year near future, and it has been determined that the increasing trend in production amount will continue. There were fluctuations in cherry producer and consumer prices in the same period. While the average fluctuation rate in producer prices was 11.1%, it was 16.1% in consumer prices. While there was an approximately 4-fold increase in current cherry prices, it was observed that there was a 20.4% decrease in real terms. According to the calculated marketing margins, the rates received by farmers are low and the rates received by intermediaries are high. In recent years, more than 50% of the cherry prices paid by consumers have remained with intermediaries. In addition, according to the parity changes examined in order to reveal the relationship between cherry prices and input prices, cherry prices remained below diesel prices and labor wages.

Keywords: Cherry, production-consumption, price, marketing margin, input prices, Türkiye.

GİRİŞ

Türkiye sahip olduğu iklim ve ekolojik avantajlarla başta meyveler olmak üzere birçok ürünün üretiminde dünyada ilk sıralarda yer almaktadır. Özellikle ılıman meyve türleri büyük bir çeşit zenginliği ile yaygın olarak yetiştirilebilmektedir. Bu meyve türleri arasında kiraz (*Prunus avium* L.) önemli bir yer tutmaktadır. Son yıllarda ihracatta yaşanan olumlu gelişmeler ve geliştirilen yeni çeşitler kiraz üretiminde hızlı artışlar gerçekleşmesine neden olmuştur. Diğer meyvelere göre sıcaklık ve hava olaylarına oldukça duyarlı olmasına karşın, günümüzde neredeyse her ilde kiraz yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Ekonomik değeri yüksek olan kiraz, meyvesinin yanı sıra sapı, yaprağı, çekirdeği, kerestesi ile de değerlendirilmekte olup, dünyada üretimi en fazla yapılan ülke Türkiye'dir. Kirazın ticari boyutu ve ihracat ürünü olması dikkate alındığında yetiştiricilikte önde gelen iller; İzmir, Manisa, Amasya, Denizli, Çanakkale, Bursa, Isparta, Afyonkarahisar, Niğde ve Konya'dır.

2020 yılında dünya genelinde 445 068 hektarlık bir alanda kiraz üretimi yapıldığı belirtilmektedir. Türkiye'de yaklaşık 82 729 hektar alanda kiraz üretimi yapılmakta olup, dünya kiraz üretim alanlarının yaklaşık %19'u Türkiye'de bulunmaktadır. Türkiye'yi sırasıyla Şili, ABD, İtalya, İspanya ve İran izlemektedir (FAO, 2022). Türkiye, 724 944 ton ile kiraz üretiminde dünyada birinci sırada yer almakta iken, ABD, 294 900 ton ile ikinci sırada, Şili ise 255 471 ton ile üçüncü sırada yer almaktadır (FAO, 2022).

Kiraz ihracat değeri olarak dünya ülkeler sıralamasında ise Türkiye dördüncü sıradadır. 2022 yılında Türkiye'nin kiraz ihracat değeri 134 milyon 46 bin dolar iken, birinci sırada bulunan Şili'nin 2 milyon 127 bin 906 dolar, ikinci sırada bulunan Hong Kong'un 1 milyon 288 bin 806 dolar ve üçüncü sıradaki ABD'nin kiraz ihracat değeri 334 milyon 246 bin dolardır (TRADEMAP, 2022). Bu durum Türkiye'nin kiraz üretiminde ve ihracatında dünyada en önemli ülke olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada, kirazın üretici ve tüketici cari ve reel fiyatları ayrı ayrı dikkate alınarak yıllar itibariyle ortaya çıkan dalgalanmalar incelenmiştir. Bunun yanı sıra yıllar itibariyle tüketicinin ödediği cari ve reel fiyatların çiftçi eline geçen oranları hesaplanarak karşılaştırmalar yapılmıştır. Ayrıca, cari fiyatlara göre üretici ve tüketici zincirleme indeksleri hesaplanıp enflasyon oranı ile karşılaştırılmıştır. Bu amaçla son on iki yılın (2010-2022) verileri kullanılmıştır.

Tarım ürünlerinin özellikle de üretim ve dış satım açısından üstün olunan ürünlerin fiyatlarının irdelenmesi, pazarlama yapısının incelenmesi, üretim ve dış ticaretin planlaması, üretim ve pazarlama davranışlarının anlaşılması bakımından önemlidir. Bu çalışmanın kiraz üreticileri, iç ve dış ticareti ile ilgilenen paydaşlar ile karar vericilere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

MATERYAL VE METOT

Materyal

Çalışmanın ana materyali; Türkiye'de 2010-2021 yılları arasındaki kiraz dikim alanı, üretim miktarı, tüketimi, gübre fiyatları, mazot fiyatları, tarımsal işgücü ücretleri, üretici fiyatları ve tüketici fiyatlarına ilişkin verilerden oluşmaktadır. Bu çalışmada kullanılan kiraz dikim alanı ve üretim miktarı verileri Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO); ağaç sayıları, kayıp ve tüketim miktarları ile çiftçi eline geçen fiyatlar (üretici fiyatları) ve tüketici fiyatları Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK); dış ticaret verileri ise Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC-TRADE MAP) veri tabanından elde edilmiştir.

Metot

Çalışmada elde edilen veriler, rakamsal ifadelerin yanı sıra oransal olarak yorumlanmıştır. Veriler çizelgeler ve grafik olarak gösterilmiştir. Kiraz dikim alanları, üretim, tüketim ve kayıp miktarı ile dış ticaret değişim durumu incelenmiştir. Kiraz dikim alanları ve üretim miktarının bir önceki yıla göre ne oranda arttığı ya da azaldığını anlamak

amacıyla değişken esaslı (zincirleme) indeksten yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra, kiraz üretim miktarı değişim eğilimleri ile yakın gelecek tahmin değerleri, MS Excel programının trend analizi tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Trend tahmininin güvenilirliği için 22 yıllık (2000-2021 yılları) veri kullanılmıştır.

Kiraz fiyatları ile girdi fiyatlarının değişimi cari ve reel olarak incelenmiştir. Bu kapsamda, kirazda üretici eline geçen fiyatlar, gübre fiyatları, mazot fiyatları, tarımsal işgücü ücretleri gibi değişkenler tarımsal üretici fiyat endeksi (ÜFE) (2003=100) yardımıyla; tüketici fiyatı değişkeni ise tüketici fiyat endeksi (TÜFE) (2003=100) yardımıyla reel olarak hesaplanmıştır.

Bu çalışmada, kiraz üreticilerinin pazarlama marjları da analiz edilmiştir. Pazarlama marjları, mutlak ve nisbi olmak üzere iki şekilde hesaplanmıştır. Tüketicilerin satın aldığı son ürüne ödeyecekleri fiyat ile üreticilerin ürettikleri hammaddeler için elde ettikleri fiyat arasındaki fark mutlak pazarlama marjı olarak ifade edilmektedir (İnan, 2006). Pazarlama marjları, genellikle üretici ve tüketici fiyatları arasındaki farklılıkları incelemek için kullanılmaktadır. Bu marj; satın alma, paketleme, ulaşım, depolama ve işleme gibi hizmetler için araçlar tarafından istenilen fiyatı temsil etmektedir. Nisbi marj ise, tüketicilerin ödediği fiyatın oransal olarak ne kadarının araçlarda kaldığını ortaya koymaktadır (Zeb ve ark., 2007; Adanacioğlu, 2012).

Nisbi marj hesaplanırken aşağıda gösterilen formül kullanılmıştır (Smith, 1992):

Nisbi marj = [(perakende fiyat – üreticinin eline geçen fiyat) / (perakende fiyat) x 100]

Kiraz tüketici fiyatları, 3 aylık kiraz fiyatlarının ortalaması alınarak hesaplanmıştır. Çalışmada kiraz fiyatları ile girdi fiyatları arasındaki ilişkiyi

ortaya koymak amacıyla parite oranı yöntemi kullanılmıştır. Parite oranı, çiftçilerin sattıkları ürünlerin satın alma gücünü satın alma güçleriyle karşılaştırarak ölçmektedir. Parite oranları, girdiler ile ürün arasındaki fiyat ilişkilerinin az ya da çok elverişli hale gelip gelmediğini ortaya koymaktadır. Oran, değer olarak bir birim tarımsal ürününün çiftlik fiyatına eşit olan girdi miktarını göstermektedir (USDA, 2022). Kiraz fiyatı ile tarımsal girdi fiyatları arasındaki parite oranı, bir kilogram kiraz eşit olan girdi miktarını ölçmektedir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Kiraz üretim, tüketim ve dış ticaret durumu

Türkiye'nin 2010-2021 döneminde kiraz üretim alanlarındaki değişim Çizelge 1'de verilmiştir. Kiraz dikili alanlar 2010 yılında yaklaşık 670 bin dekar iken, 2021 yılında 815 bin dekadır. İncelenen dönemde kiraz alanlarının artış gösterdiği belirlenmiştir. Toplu meyvelik alanlarda ve üretim miktarında 2010-2017 döneminde artış olmuştur. Toplu meyvelik alanlarda 2018-2021 döneminde, 2018 yılından bu yana azalış olmakla birlikte, 2018 yılı dışında meyve veren ağaç sayısında artış olduğu için üretim miktarında da artış gerçekleşmiştir. Türkiye kiraz üretiminde, meyve veren ağaç sayısı 2021 yılında 2010 yılına göre yaklaşık %50 artış gösterirken, aynı dönemde meyve vermeyen ağaç sayısı %27 civarında azalmıştır.

Türkiye 2000-2021 yılları arası kiraz üretim miktarı değişim durumu ve 5 yıllık yakın dönem gelecek tahmini Şekil 1'de gösterilmiştir. Yapılan trend analizinde kurulan modelin açıklama gücünü temsil eden regresyon katsayısı R² değeri %97,83 olarak hesaplanmıştır. Gelecek 5 yıl için kiraz üretim miktarında artış eğiliminin devam edeceği tahmin edilmiştir.

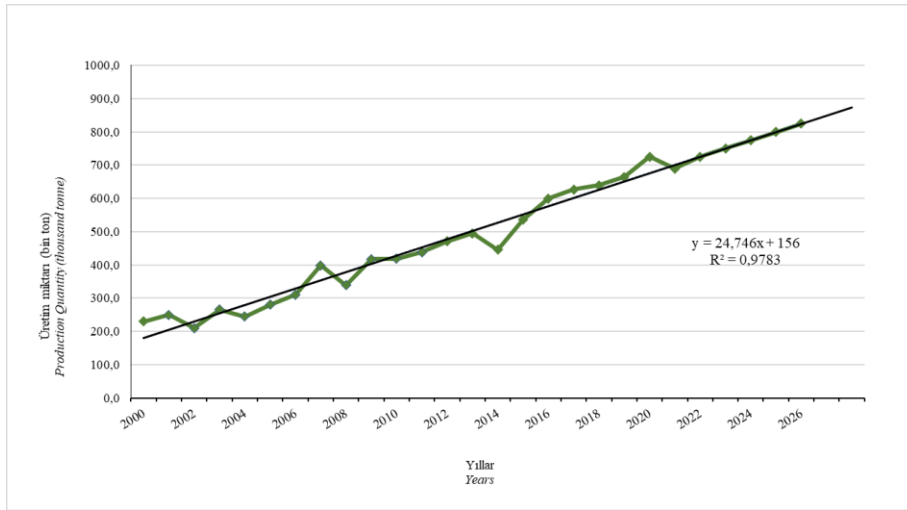
Çizelge 1. Türkiye kiraz dikim, üretim miktarı ve ağaç sayılarının değişimi (2010-2021).

Table 1. Change in Türkiye cherry planting, production amount and number of trees (2010-2021).

Yıllar Years	Ağaç sayısı (adet) Number of trees (Number)		Toplu meyvelik alanı (da) Area of fruits (decare)	Zincirleme indeks Chained index	Üretim miktarı (ton) Production quantity (tonne)	Zincirleme indeks Chained index	Verim (kg/ağaç) Yield (Kilogram/Numbe r of bearing tree)
	Meyve V. Bearing trees	Meyvesiz Non-Bearing trees					
2010	14740131	7409434	670459	100	417905	100	28
2011	15836172	7553126	699846	104	438550	105	28
2012	16916568	7264177	744138	106	470887	107	28
2013	17922171	7235721	764594	103	494325	105	28
2014	19086745	7232162	790420	103	445556	90	23
2015	20615760	6614204	814078	103	535600	120	26
2016	21313912	6447491	847461	104	599650	112	28
2017	21587185	6332426	854009	101	627132	105	29
2018	20879763	6059980	840866	98	639564	102	31
2019	21114922	5917070	834474	99	664224	104	31
2020	21805193	5579321	827294	99	724944	109	33
2021	22154903	5378448	815468	99	689834	95	31

Kaynak: Anonim, 2022a; FAO, 2022, yazar tarafından hesaplanmıştır.

Ağaç: Meyve veren ağaç sayısı

Şekil 1. 2000-2021 Türkiye kiraz üretim miktarı değişimi ve 2022-2026 yılları projeksiyonu.

Figure 1. 2000-2021 Türkiye cherry production amount change and 2022-2026 projections.

Türkiye, kiraz üretiminde dünyada lider konumdadır ve en önemli dış satım ürünleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, üretimin %88'i iç pazarda tüketilmektedir. İncelenen dönemde üretilen kirazın dışsatıma dönüşüm oranı ortalama %13,8 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin kiraz ithalatı yıllara göre dalgalı bir durum göstermekle birlikte oldukça düşüktür. Çizelge 2'de yıllara göre kiraz tüketim ve dış ticaret verileri sunulmuştur. 2014 yılında birçok bölgede etkili olan dolu, don ve aşırı yağış olayları zarara neden olmuş ve tarımsal üretimde önemli kayıplar yaşanmıştır. Üretim miktarında, 2014 yılında bir önceki yıla göre %10,

tüketimde %10, kişi başı tüketimde %2'lik ve ihracatta da %7'lik bir azalma meydana gelmiştir. Kiraz üretimi, 2021 yılında 2010 yılına göre %65 artarken, kayıplarda da %73 oranında artış gerçekleşmiştir. On iki yıllık süreçte üretim kayıplarının, toplam kayıplar içerisindeki oranının ortalama %75 olduğu görülmektedir. Bunu önlemek için iç ve dış pazarda talebi olan kirazın sürdürülebilir üretim teknikleri kullanılarak gerek insan gerekse çevre sağlığına duyarlı, sertifikalı üretimin yaygınlaştırılması ve benimsenmesi sağlanmalıdır (Bayraktar ve Saner, 2016).

Çizelge 2. Türkiye kiraz tüketim, kayıp ve dış ticaret durumu (2010-2021).
Table 2. Türkiye cherry consumption, loss and foreign trade situation (2010-2021).

Yıllar Years	Üretim miktarı (ton) Production quantity (tonne) (A)	Tüketim (ton) Human consumption (tonne) (B)	Kayıplar [¥] (tonne) Losses (tonne) (C)	Yurt içi kullanım (tonne) Domestic use (tonne) (B+C)	İhracat miktarı (tonne) Export (tonne) (D)	Üretimin dış satıma dönüşüm oranı (%) Conversion rate of production to export (%) (D*100/A)	İthalat miktarı (tonne) Import (tonne)	Kişi başı tüketim (kg yıl ⁻¹) Human consumption on per capita (kg year ⁻¹)	Üretim kayıpları (tonne) Harvest losses (tonne)	Toplam kayıplar içerisinde üretim kayıpları oranı (%) Rate of harvest losses in total losses (%)
2010	417905	303160	26362	329522	67937	16,3	31	4,1	20477	78
2011	438550	331874	28859	360733	56411	12,9	83	4,4	21489	74
2012	470887	352438	30647	383085	64788	13,8	59	4,7	23073	75
2013	494325	374412	32558	406969	63190	12,8	56	4,9	24222	74
2014	445556	337802	29374	367176	56550	12,7	2	4,3	21832	74
2015	535600	387880	33729	421609	87778	16,4	31	4,9	26244	78
2016	599650	440995	38347	479342	91068	15,2	143	5,5	29383	77
2017	627132	471468	40997	512466	84359	13,5	422	5,8	30729	75
2018	639564	487604	42400	530004	78587	12,3	366	5,9	31339	74
2019	664224	499116	43401	542517	89327	13,4	167	6,0	32547	75
2020	724944	542638	47186	589824	99995	13,8	397	6,5	35522	75
2021	689834	523201	45496	568697	87646	12,7	311	6,2	33802	74

Kaynak: Anonim, 2023.

Dış ticaret verileri "genel ticaret sistemi" ne göre verilmiştir.

¥ Kayıplar, ürünün hasat edildikten sonraki dönemde taşınması, işlenmesi ve depolanması sırasında meydana gelen piyasa kayıplarıdır.

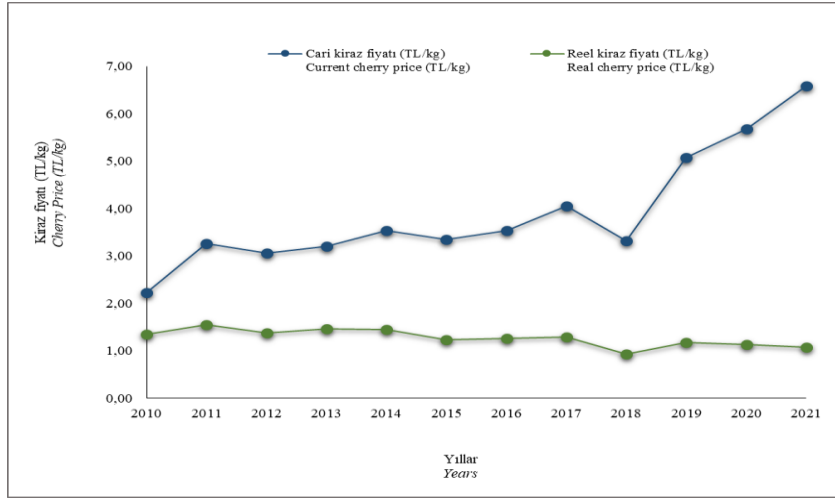
Kiraz fiyatlarındaki değişim ve pazarlama marjı

Söz konusu dönem boyunca Türkiye'de kiraza ilişkin cari fiyatların enflasyonun etkisiyle yükseldiğini görülmektedir. Şekil 2'de yıllara göre cari ve reel kiraz üretici fiyatları gösterilmiştir. Kirazın cari fiyatlara göre 2010 yılı üretici fiyatı 2,23 TL kg⁻¹ iken 2021 yılında %196 oranında artışla 6,59 TL kg⁻¹'a ulaşmıştır. Kirazın üretici eline geçen fiyatlarında en büyük düşüş 2018 yılında gerçekleşmiş olup, bir önceki yıla göre %18 oranında bir azalış ile 3,32 TL kg⁻¹ olarak gerçekleşmiştir.

Cari fiyatlardaki bu artış, üretici refahındaki değişimi tam olarak göstermemektedir. Fiyatlardaki değişimi tam olarak anlayabilmek için fiyatları enflasyonun etkisinden arındırarak değişimi, başka bir deyişle reel fiyatları hesaplamak gerekmektedir. Bu kapsamda cari fiyatlar 2003 baz yılı TÜFE kullanılarak reel

fiyatlara dönüştürülmüştür. Reel fiyatlar incelendiğinde; 2010 yılından 2021 yılına kadar fiyatlarda genellikle bir düşüşün yaşandığı ve 2018 yılı kiraz fiyatının bir liranın altında olduğu görülmektedir. Kiraz reel fiyatı 2018 ve 2021 yılında en düşük düzeyde iken, 2011 yılında en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Reel fiyatlardaki düşüşler, cari fiyatların artış oranının enflasyon oranından az olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda 2010-2021 döneminde cari kiraz fiyatlarında yaklaşık 4 kat artış gerçekleşirken, reel bazda %20,4 azalış olduğu gözlemlenmiştir.

Ürün fiyatlarının aylara göre dağılımı Çizelge 3'te gösterilmiştir. Kiraz reel fiyatları on iki yıllık dönemde mayıs ayında son 6 yıl boyunca mayıs ayı ortalamasının altında gerçekleşmiştir. Diğer aylar için 2017 yılı hariç 2015 yılından bu yana periyodun söz konusu ayların ortalamasının altında kalmıştır. 2018 yılında da 12 yıllık dönemin en düşük fiyatları oluşmuştur.

Şekil 2. Türkiye kiraz üretici fiyatları (2010-2021 yılları).

Figure 2. Türkiye cherry producer prices (2010-2021 period.)

Çizelge 3. Türkiye kiraz fiyatlarında aylara göre değişim durumu (2010-2021).

Table 3. Changes in Türkiye cherry prices by month (2010-2021).

Yıllar Years	Cari fiyatlar (TL kg ⁻¹) Current price (TL kg ⁻¹)				Reel fiyatlar (TL kg ⁻¹) Real price (TL kg ⁻¹)			
	Mayıs May	Haziran June	Temmuz July	Ağustos August	Mayıs May	Haziran June	Temmuz July	Ağustos August
2010	3,03	2,05	1,96	1,83	1,70	1,15	1,10	1,03
2011	3,65	3,16	3,19	3,34	1,92	1,66	1,68	1,76
2012	3,00	3,28	3,11	2,88	1,45	1,59	1,50	1,39
2013	3,42	3,16	3,16	3,22	1,54	1,42	1,42	1,45
2014	3,34	3,58	3,46	3,46	1,38	1,48	1,43	1,43
2015	5,16	3,15	2,75	2,75	1,98	1,21	1,06	1,06
2016	3,88	3,53	3,40	3,41	1,38	1,26	1,21	1,21
2017	3,78	4,11	4,07	4,07	1,21	1,32	1,30	1,30
2018	3,79	3,16	3,19	2,95	1,04	0,87	0,88	0,81
2019	5,02	4,95	4,99	5,25	1,20	1,18	1,19	1,26
2020	6,25	5,91	5,43	5,51	1,33	1,26	1,16	1,17
2021	7,28	6,27	6,49	6,53	1,30	1,12	1,16	1,16
Ortalama	4,30	3,86	3,77	3,77	1,45	1,29	1,26	1,25

Kaynak: Anonim, 2022b.

Diğer taraftan Çizelge 4'te de izlenebildiği gibi söz konusu dönem için kiraz üretici ve tüketici fiyatlarında dalgalanmalar gerçekleşmiştir. Üretici fiyatlarında ortalama dalgalanma oranı %11,1 iken, tüketici fiyatlarında %16,1 olmuştur. Dalgalanmalardaki artış ve azalışlar hem üreticiler hem de tüketiciler için aynı yönde gerçekleşmiştir.

Tüketicinin ödediği fiyat ile üretici eline geçen fiyat arasındaki fark mutlak pazarlama marjı olarak ifade edilmektedir. Başka bir deyişle, mutlak pazarlama marjı aracılardan eline geçen değerdir. Kirazdaki mutlak pazarlama marjı 2010-2021

arasında 2015 ve 2018 yılları haricinde artmıştır. Nisbi pazarlama marjına bakıldığında ise, son on iki yıllık dönemde tüketicilerin kiraz için ödediği fiyattan üreticilerin eline geçen oranda azalış olmuştur. Son yıllarda tüketicinin kiraz için ödediği fiyatın yaklaşık %50'si aracılara kalmıştır. 2010-2021 döneminde üretici marjına göre, çiftçi eline geçen minimum ve maksimum oranlar ise yaklaşık %50 ile %80 arasında değişkenlik gösterirken, aracılardan eline geçen minimum ve maksimum oranlar %20 ile %50 arasında değişmektedir. Yapılan araştırmalar tarım ürünlerinin birçoğunda tüketicilerin ödediği fiyatın

%50'sinden fazlasının çiftçi eline geçmediğini ve aracılarda kaldığını ortaya koymaktadır (Kadanalı ve ark., 2010; Canan ve ark., 2017; Küzeci ve ark., 2019; Ertek ve ark., 2020a, Ertek ve ark., 2020b; Kumbasaroğlu ve ark., 2021).

Kiraz fiyatları enflasyondan arındırılmış şekilde incelediğinde, hem reel üretici hem de tüketici fiyatlarında dalgalanma olduğu görülmektedir. 2010 yılında kiraz üretici reel fiyatı 1,34 TL kg⁻¹ iken 2021 yılındaki fiyatı 1,07 TL kg⁻¹'dir. Tüketici fiyatlarında da benzer bir düşüş yaşanmıştır. Kiraz tüketici fiyatı 2010 yılında 2,01TL kg⁻¹ iken 2021 yılında enflasyondan arındırılmış fiyatı 1,85 TL kg⁻¹'dir. Üreticinin 12 yıllık süreçte kiraz fiyatları üzerinden eline geçen fiyatlar %20,4 azalırken, tüketicinin de satın alma gücü %7,6 oranında azalmıştır.

Kiraz fiyatları ile bazı girdi fiyatlarının karşılaştırması

Gübre, mazot ve işgücü kiraz yetiştiriciliğinin en önemli maliyet unsurlarındandır. Üretici eline geçen kiraz fiyatları ile yetiştiriciliğinde kullanılan kompoze (20.20.0) ve kalsiyum amonyum nitrat (CAN26) veya diğer bir ismi ile %26'lık amonyum nitrat ile mazot gibi bazı önemli girdi fiyatları ile özellikle hasatta kullanılan işgücü ücretlerinin 2010-2021 yılları arasındaki gelişim seyri Çizelge 6'da gösterilmiştir. Söz konusu dönem için kiraz fiyatlarının, mazot fiyatı ve işgücü ücretinin altında kaldığı görülmektedir. Özellikle 2021 yılında yaşanan büyük fiyat artışları ile birlikte, kiraz yetiştiriciliği için önemli olan tüm girdiler ve kiraz fiyatları arasındaki makas daha da açılmıştır.

Çizelge 4. Cari fiyatlara göre kiraz pazarlama marjı (2010-2021 dönemi).

Table 4. Cherry marketing margin according to current prices (2010-2021 period).

Yıllar Years	Üretici fiyatı Farmer price (TL kg ⁻¹)	Tüketici fiyatı Consumer price (TL kg ⁻¹)	Mutlak marj Absolute margin	Nispi marj Relative Margin (%)	Üretici marjı Farmer margin (%)
2010	2,23	2,78	0,55	19,78	80,22
2011	3,26	4,38	1,12	25,57	74,43
2012	3,06	4,36	1,30	29,82	70,18
2013	3,21	4,56	1,35	29,61	70,39
2014	3,53	6,53	3,00	45,94	54,06
2015	3,35	4,83	1,48	30,64	69,36
2016	3,53	5,99	2,46	41,07	58,93
2017	4,06	7,96	3,90	48,99	51,01
2018	3,32	6,63	3,31	49,92	50,08
2019	5,08	8,77	3,69	42,08	57,92
2020	5,68	9,74	4,06	41,68	58,32
2021	6,59	12,74	6,15	48,27	51,73

Kaynak: Anonim, 2022c, yazar tarafından hesaplanmıştır.

Çizelge 5. Reel kiraz fiyatları (Üretici ve tüketici) (2003=100).

Table 5. Real cherry prices (Producer and consumer) (2003=100).

Yıllar Years	Üretici fiyatı Farmer price (TLkg ⁻¹)	Tüketici fiyatı Consumer price (TLkg ⁻¹)
2010	1,34	2,01
2011	1,55	3,87
2012	1,38	2,05
2013	1,46	1,99
2014	1,45	2,64
2015	1,24	1,79
2016	1,27	2,05
2017	1,29	2,43
2018	0,94	1,68
2019	1,17	1,99
2020	1,14	1,93
2021	1,07	1,85

Kiraz fiyatları ile söz konusu girdi fiyatları arasındaki ilişkiyi ortaya koyan parite değişimlerinin incelenmesi ve fiyatların üreticiler lehine gelişim gösterip göstermediğinin ortaya konulması kiraz yetiştiriciliğinin ekonomik sürdürülebilirliği bakımından önemlidir. Çizelge 6'da da izlenebildiği gibi son dönemlerde gübre fiyatlarındaki büyük artışlar ve kiraz fiyatlarındaki istikrarsızlık üreticilerin alım gücünü zayıflatmakta ve gelecek açısından kiraz yetiştiriciliği açısından risk oluşturmaktadır.

Kiraz ve 20.20.0 kompoze gübre fiyatı paritesine göre; gübre fiyatının kiraz fiyatı aleyhine arttığı görülmektedir. Söz konusu durumun şiddeti özellikle 2018 yılından bu yana artmıştır. 2010 yılında 1 kg kiraz ile 3,28 kg kompoze gübre alınabilirken, 2018 yılında bu miktar 2,09 kg'a; 2021 yılında ise 0,79 kg'a düşmüştür. Benzer durum kiraz ve CAN26 gübresi arasındaki fiyat paritesinde de gerçekleşmiştir. 2010 yılında 1 kg kiraz ile 4,62 kg CAN26 alınabilirken, 2021 yılında 0,59 kg alınabilmiştir.

Kiraz ve mazot paritesinde 2010 yılında 1 kg kiraz ile 0,75 l mazot alınabilirken, 2018 yılında 0,57 l'ye düşmüş, 2021 yılında ise 0,86 l'ye yükselmiştir.

Yine kiraz ve işgücü paritesinde 2010 yılında bir işçi çalıştırabilmek için 14,35 kg kiraz satmak gerekirken, 2018 yılında 23,41 kg; 2021 yılında da 22,61 kg kiraz satmak gerekmektedir.

Son on bir yıl içerisinde 1 kg kiraz ile alınabilecek kompoze gübre miktarının %76 oranında, CAN26 gübre miktarının %87 oranında azaldığı; mazot miktarının ise %15 oranında arttığı görülmektedir. İşgücü çalıştırabilme durumu da %37 oranında azalmıştır.

SONUÇ

Türkiye mevcut durumda kiraz üretimde dünya lideri, dış satımda da ilk sıralarda yer almaktadır. Uluslararası ticaret açısından "Türk kirazı" bir marka olmuştur. Çalışmada incelenen 2010-2021 dönemi içinde kiraz üretim, verim, ihracat, toplam tüketim ve kişi başına tüketimde yıllara göre dalgalı bir seyir olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte 2010 yılına göre 2021 yılında kiraz dikim alanında %5'lik, üretim miktarında ise %1'lik azalış gerçekleşmiş olup, verimde yaklaşık %10 oranında artış ortaya çıkmıştır. Gelecek beş yılı kapsayan yakın dönemde kiraz üretim miktarındaki artış eğiliminin devam edeceği tespit edilmiştir.

Çizelge 6. Kiraz ve bazı girdi fiyatları arasındaki parite değişimleri (2010-2021 dönemi).

Table 6. Parity changes between cherry and some input prices (2010-2021 period).

Yıllar Years	Kiraz fiyatı Cherry price (TL kg ⁻¹)	Kompoze gübre fiyatı Compound fertilizer price (TL kg ⁻¹)		Mazot fiyatı Diesel price (TL l ⁻¹)	İşçi fiyatı Labor price (TL gün ⁻¹)#	Kiraz/Kompoze gübre paritesi Cherry/Compound fertilizer parity	Kiraz/CAN26 paritesi Cherry/CAN26 parity	Kiraz/mazot paritesi Cherry/diesel parity	Kiraz/işgücü paritesi Cherry/labor parity
		CAN26 gübre fiyatı CAN26 fertilizer price (TL kg ⁻¹)	Compound fertilizer price (TL kg ⁻¹)						
2010	2,23	0,68	0,48	2,97	32,00	3,28	4,62	0,75	0,07
2011	3,26	1,06	0,62	3,57	35,50	3,08	5,28	0,91	0,09
2012	3,06	1,05	0,76	3,93	38,00	2,90	4,02	0,78	0,08
2013	3,21	0,96	0,81	4,26	45,00	3,34	3,95	0,75	0,07
2014	3,53	1,06	0,88	4,36	51,00	3,32	4,02	0,81	0,07
2015	3,35	1,26	0,85	3,86	52,50	2,66	3,93	0,87	0,06
2016	3,53	1,06	0,79	3,84	60,00	3,32	4,47	0,92	0,06
2017	4,06	1,10	0,87	4,70	54,00	3,70	4,69	0,86	0,08
2018	3,32	1,59	0,98	5,80	78,00	2,09	3,40	0,57	0,04
2019	5,08	1,89	1,22	6,43	84,50	2,68	4,16	0,79	0,06
2020	5,68	2,80	1,38	5,99	124,50	2,03	4,12	0,95	0,05
2021	6,59	8,32	11,20	7,65	149,00	0,79	0,59	0,86	0,04

Kaynak: Anonim, 2022c; TOB istatistikleri, 2023.

Kiraz hasat işçiliği için kadın ve erkek mevsimlik işçilere ödenen günlük ücretin ortalaması kullanılmıştır.

12 yıllık süreçte reel fiyatlara göre kiraz üretici fiyatları üreticilerin aleyhine azalış gösterirken, tüketicilerin de kiraz fiyatları üzerinden satın alma gücü azalmıştır. Yapılan pazarlama marjı hesabında; incelenen dönemde tüketicilerin kiraz için ödediği fiyattan üreticilerin eline geçen oranda azalış olmuş, buna karşın aracılardan etkisi ve ağırlığı artmıştır. Diğer taraftan söz konusu dönem için kiraz fiyatları ile girdi fiyatları arasındaki ilişkiyi ortaya koyan parite değişimlerinin genelde üretici aleyhine geliştiği saptanmıştır.

Fiyat hareketlerinin üreticiler aleyhine bir seyir izlemesi gelir açısından sorunların derinleşmekte olduğunu, çiftçilerin giderek zorlaşan üretim

koşullarıyla karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Bu durumun yaratacağı sosyo-ekonomik sorunların çözümüne yönelik politikaların uygulanması üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Düşük fiyatların önüne geçebilmek ve üreticilerin bu durumdan olumsuz etkilenmesini engelleyebilmek amacıyla üreticilerin etkin ve etkili örgütlenmelerinin desteklenerek, doğrudan tüketicilere ulaşabilecekleri pazarlama sistemlerinin yaygınlaşmasının sağlanması önemli stratejiler olarak görülmelidir.

LİTERATÜR LİSTESİ

- Adanacioğlu, H. 2012. Çiftçilerin doğrudan pazarlama kararlarını etkileyen unsurlar: İzmir ili Kemalpaşa ilçesi kiraz üreticileri üzerine bir araştırma. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası İzmir Şubesi Yayınları, Yayın No: 2012/1, ISBN: 978-605-63439-1-9, s. 130, İzmir.
- Anonim. 2022a. Bitkisel üretim istatistikleri. Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr>. (Erişim tarihi:10 Mart 2022).
- Anonim. 2022b. Tarımsal istatistikler, meyve fiyatları. Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr>. (Erişim tarihi:26 Nisan 2022).
- Anonim. 2022c. Tarımsal ürün fiyatları ve üretim değerleri. Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr>. (Erişim tarihi:28 Nisan 2022).
- Anonim. 2023. Bitkisel ürün denge tabloları. Türkiye İstatistik Kurumu. <http://www.tuik.gov.tr>. (Erişim tarihi:19 Nisan 2023).
- Bayraktar, Ö.V. ve S. G. Saner. 2016. İzmir-Kemalpaşa yöresinde GlobalGap uygulayan ve uygulamayan kiraz üreticilerinin bilgi gereksinimleri ve görüşleri. Tarım Ekonomisi Dergisi 22(1): 41-47.
- Canan, S., N.İ. Abacı ve K. Demiryürek. 2017. Samsun ili Çarşamba ilçesinde yetiştirilen kivi'nin pazarlama kanalları ve pazarlama marjı. Bahçe Dergisi 46(2): 31-38. (Erişim tarihi:12 Eylül 2023).
- Ertek, N., V. Dağdemir ve A. Keskin. 2020a. Türkiye'de mandalina piyasasının ekonomik analizi ve pazarlama marjları. Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Dergisi 51 (2): 119-125.
- Ertek, N., O. Demir ve A. Keskin. 2020b. Türkiye'de portakal piyasasının ekonomik analizi ve pazarlama marjları. Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Dergisi 51 (2): 51 (1): 1-7.
- FAO. 2022. Crop product statistics. United Nations Food and Agriculture Organization. <http://www.faostat.org>. (Erişim 25 Temmuz 2022).
- İnan, İ. H. 2006. Tarım ekonomisi ve işletmeciliği. Genişletilmiş 7. Baskı, ISBN: 975-93281-0-0, Tekirdağ, s. 372.
- Kadanalı, E., R. Kızıloğlu ve V. Dağdemir. 2010. Türkiye'de limon fiyatlarının analizi ve pazarlama marjları. Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi. 22-24 Eylül 2010. Şanlıurfa. s. 326-333.
- Kumbasaroğlu, H., E. Aşkan ve V. Dağdemir. 2021. Türkiye'de domatesin ekonomik analizi. Mediterranean Agricultural Sciences 34(1): 47-54.
- Küzeci, U., V. Dağdemir ve O. Demir. 2019. Türkiye'de kuru fasulye piyasasının ekonomik analizi ve pazarlama marjları. ÇOMÜ Zir. Fak. Dergisi 7(2): 379-386.
- Smith, L.D. 1992. Costs, margins and returns in agricultural marketing. Marketing and Rural Finance Service, Agricultural Services Division, FAO, Rome. s. 34.
- TRADEMAP. 2022. Trade statistics for international business development. <https://www.trademap.org>. (Erişim 10 Temmuz 2022).
- TOB. 2023. Çeşitli yıllar tarımsal istatistikler. Tarım ve Orman Bakanlığı. <https://www.tarimorman.gov.tr/>. (Erişim 10 Temmuz 2022).
- USDA. 2022. Parity prices, parity ratio, and feed price ratios. Chapter Four, https://www.nass.usda.gov/Surveys/Guide_to_NASS_Surveys/Prices/Chapter%20Four%20Parity%20and%20Feed%20Price%20Ratios%20v10.pdf
- Zeb, J., Z. Khan, G. Nabi ve K. Nawaz. 2007. Marketing margins for onion in swat, Sarhad J. Agric., Vol.23, No.3, 793-801.